

ANTIK DAVRDAN VII ASRGACHA TARBIYA VA PEDAGOGIK FIKRLAR

Berdiqulova Nasiba Erkinjonovna,

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Pedagogika va umumiy psixologiya kafedrasi dotsenti (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada antik davrdan VII asrgacha bo'lgan davrda tarbiya va pedagogik fikrlarning shakllanishi hamda rivojlanishi tahlil qilinadi. Unda qadimgi Sharq mamlakatlari, jumladan Misr, Mesopotamiya, Hindiston va Xitoyda ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Shuningdek, Sokrat, Platon va Aristotel kabi antik davr mutafakkirlarining pedagogik qarashlari tahlil etilgan. Maqolada dastlabki ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalarda ta'lim va tarbiyaning o'rni, diniy ta'limning shakllanishi hamda madaniy yodgorliklarning ma'rifiy ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijasida mazkur davr pedagogik g'oyalari zamonaviy ta'lim tizimi rivojiga asos bo'lib xizmat qilgani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: pedagogika, tarbiya, ta'lim tizimi, antik davr, qadimgi Sharq, Konfutsiy ta'limoti, Yunon falsafasi, Rim ta'limi, diniy ta'lim, ijtimoiy-iqtisodiy formatiya, axloqiy tarbiya, madaniy yodgorliklar, pedagogik g'oyalar.

Аннотация. В данной статье анализируется формирование и развитие педагогических идей от античности до VII века. Выделяются специфические аспекты системы образования в странах Древнего Востока, включая Египет, Месопотамию, Индию и Китай. Также анализируются педагогические взгляды таких древних мыслителей, как Сократ, Платон и Аристотель. Раскрывается роль образования и воспитания в первоначальном социально-экономическом формировании, формировании религиозного образования и образовательное значение культурных памятников. В результате исследования обосновывается, что педагогические идеи этого периода послужили основой для развития современной системы образования.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, система образования, античность, Древний Восток, конфуцианские учения, греческая философия, римское образование, религиозное образование, социально-экономическое формирование, нравственное воспитание, культурные памятники, педагогические идеи.

Abstract. This article analyzes the formation and development of educational and pedagogical ideas from antiquity to the 7th century. It highlights the specific aspects of the education system in the countries of the ancient East, including Egypt, Mesopotamia, India and China. It also analyzes the pedagogical views of such ancient thinkers as Socrates, Plato and Aristotle. The article reveals the role of education and upbringing in the initial socio-economic formations, the formation of religious education and the educational significance of cultural monuments. As a result of the study, it is substantiated that the pedagogical ideas of this period served as the basis for the development of the modern education system.

Keywords: pedagogy, upbringing, educational system, antiquity, ancient East, Confucian teachings, Greek philosophy, Roman education, religious education, socio-economic formation, moral education, cultural monuments, pedagogical ideas.

Kirish. Pedagogika va tarbiya insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo'lib, qadimgi davrlardan boshlab jamiyat rivojida muhim o'rin egallab kelgan. Insoniyat har bir tarixiy bosqichda bilimlarni avloddan-avlodga uzatish, axloqiy qadriyatlarini shakllantirish va ijtimoiy tajribani mustahkamlashga alohida e'tibor qaratgan. Antik davrdan VII asrgacha bo'lgan davr pedagogik fikrlar shakllanishining dastlabki, ammo nihoyatda

muhim bosqichi hisoblanadi. Ushbu davrda ta'lim va tarbiya tizimlari ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy omillar ta'sirida rivojlanib bordi.

Pedagogika jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, har bir tarixiy davrda uning mazmuni va shakli o'zgarib borgan. Dastlabki ijtimoiy tuzumlardan boshlab tarbiya insonni jamiyat talablariga mos ravishda shakllantirish vositasi sifatida qaralgan.

Adabiyotlar tahlili. Maqolada keltirilgan adabiyotlar antik davr pedagogik g'oyalari va qadimgi Sharq mamlakatlaridagi ta'lim tizimining rivojlanishi bilan bog'liq tadqiqotlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, diniy va axloqiy tarbiya, shuningdek, davlat va ijtimoiy institutlar nazoratidagi ta'lim tizimi qadimiy jamiyatlarda insonning ma'naviy va madaniy rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar (Islamova, Otajonova, Fayazova, va boshq.) pedagogik jarayonlarni o'rganishda tarixiy asoslar va ilg'or yondashuvlarni birlashtirish orqali hozirgi ta'lim tizimini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tarixiy-komparativ va tahliliy metodlar qo'llanilib, qadimgi Sharq va antik davr pedagogik qarashlari sistematik tarzda o'rganildi. Shu metodlar yordamida ta'lim va tarbiyaning dastlabki ijtimoiy-iqtisodiy, diniy va madaniy kontekstlari aniqlanib, ularning zamonaviy ta'lim tizimi rivojiga ta'siri asoslab berildi.

Tahlillar va natijalar. Qadimgi Sharq mamlakatlarida, xususan Misr va Mesopotamiyada ta'lim asosan davlat boshqaruvi va diniy tizimni mustahkamlashga xizmat qilgan. Bu hududlarda o'qitish jarayoni yozuv, matematika, astronomiya va huquqiy bilimlarni o'zlashtirishga qaratilgan bo'lib, u asosan ruhoniylar va davlat amaldorlarini tayyorlashga yo'naltirilgan edi. Tarbiya esa diniy e'tiqodlar va axloqiy me'yorlar asosida olib borilgan.

Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Hindiston va Xitoyda o'ziga xos ta'lim tizimlari shakllangan. Misrda ibodatxonalar qoshida tashkil etilgan maktablarda yozuv, hisob-kitob va astronomiya o'rgatilgan. Mesopotamiyada esa mixxat yozuvi va Hammurapi qonunlari asosida huquqiy bilimlar berilgan. Hindistonda ta'lim diniy manbalar – Vedalar asosida olib borilgan bo'lib, ular jamiyatning ma'naviy va axloqiy hayotini tartibga solishda muhim rol o'ynagan.

Xitoyda esa Konfutsiy ta'limoti asosida axloqiy tarbiya ustuvor ahamiyat kasb etgan. Konfutsiylik yosh avlodni kattalarga hurmat, jamiyatga sadoqat va intizom ruhida tarbiyalashni maqsad qilgan.

Antik davr pedagogika tarixida alohida o'rin tutadi. Yunon mutafakkirlari ta'lim nazariyasining asoslarini yaratganlar. Sokrat o'qitishda savol-javob metodini qo'llab, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga e'tibor qaratgan. Platon ta'limni davlat boshqaruvi bilan bog'lab, ideal jamiyatni shakllantirish vositasi sifatida ko'rgan. Aristotel esa ta'limni shaxsning tabiiy rivojlanishi va axloqiy kamoloti bilan bog'lagan.

Qadimgi Rimda esa ta'lim tizimi ko'proq amaliy yo'nalishga ega bo'lib, huquq, notiqlik va harbiy tayyorgarlikka alohida e'tibor berilgan. Rim pedagogikasi davlat xizmatiga malakali kadrlar tayyorlashga qaratilgan edi.

VII asrgacha bo'lgan davrda ta'lim tizimi asosan diniy xarakter kasb etdi. Yevropada xristian cherkovlari va monastirlar ta'lim markazlari bo'lib xizmat qilgan. Bu yerda diniy bilimlar bilan bir qatorda yozuv va hisob-kitob asoslari ham o'rgatilgan.

Islomning paydo bo'lishi bilan ta'lim yangi bosqichga ko'tarildi. Dastlab diniy bilimlar ustuvor bo'lgan bo'lsa-da, keyinchalik ilm-fanning turli sohalari rivojlana boshladi. Masjid va madrasalarda ta'lim berish tizimi shakllanib, axloqiy tarbiya bilan bir qatorda ilmiy bilimlar ham o'rgatildi.

Dastlabki jamiyatlarda ta'lim va tarbiya jamiyatning asosiy qadriyatlarini saqlash va uzatish vositasi bo'lib xizmat qilgan. Ibtidoiy jamoa va quldorlik tuzumlarida tarbiya asosan mehnat faoliyati va diniy e'tiqodlar bilan bog'liq holda olib borilgan.

Ta'lim tizimi ko'proq davlat va diniy institutlar nazoratida bo'lib, unda yozuv, matematika, astronomiya va huquqiy bilimlar o'rgatilgan. Biroq bu imkoniyatlar asosan hukmron tabaqa vakillari uchun mavjud edi.

Qadimgi madaniy yodgorliklar bu davr ta'lim tizimi haqida muhim ma'lumot beradi. Misr piramidalari, Mesopotamiya yozuvlari, Xitoydagi konfutsiylik an'analari va Hindistondagi Veda adabiyoti ta'lim va tarbiya jarayonining yuksak darajada bo'lganini ko'rsatadi. *Hindistondagi Vedalar* va boshqa diniy yozuvlar esa ta'lim va tarbiya jarayonlarining asosini tashkil etgan. Bu yozuvlar orqali diniy marosimlar va ijtimoiy tartib-qoidalar avlodlarga o'rgatilgan va jamiyatda ma'naviy qadriyatlar mustahkamlangan.

Dastlabki ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalarning ta'lim va tarbiya tizimi ma'rifiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Bu davrda ta'lim orqali davlat tuzilishi va diniy e'tiqodlar saqlanib qolgan, axloqiy va madaniy qadriyatlar esa avlodlarga yetkazilgan. O'sha davrning ta'lim va tarbiya tizimi bugungi kunda ham insoniyatning ilk rivojlanish bosqichlari va ijtimoiy tuzumlar haqida chuqur bilimlar olishga imkon beradi. Misrdagi piramidalar va ibodatxonalar, Mesopotamiyadagi qonunlar va yozuvlar, Xitoydagi Konfutsiy ta'limoti va Hindistondagi Vedalar – bularning barchasi o'z zamonida insoniyatning madaniy merosi sifatida xizmat qilgan. Ular orqali ta'limning nafaqat davlat boshqaruvi va ijtimoiy tartib uchun, balki madaniy-ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlash uchun ham qanday muhim o'rin tutganini ko'ramiz. Xususan, Vedalar qadimgi hind jamiyatining diniy-falsafiy qarashlarini aks ettirib, yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Antik davrdan VII asrgacha bo'lgan davr pedagogika tarixining muhim bosqichi hisoblanadi. Bu davrda ta'lim va tarbiya tizimlari jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda shakllanib, rivojlandi.

Pedagogik g'oyalar asosan ijtimoiy tartibni saqlash, diniy e'tiqodlarni mustahkamlash va jamiyat uchun zarur shaxslarni tarbiyalashga qaratilgan edi. Shu bilan

birga, qadimgi faylasuflar tomonidan ilgari surilgan g'oyalar keyingi davr pedagogikasi rivojiga mustahkam asos bo'lib xizmat qildi. Natijada, ushbu davr ta'lim tizimlari va pedagogik qarashlari bugungi zamonaviy ta'limning shakllanishida muhim tarixiy poydevor vazifasini o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Otajonova, O. A., Islamova, F. S., Fayazova, F. S., & Nematov, B. S. (2022). The Influence Of Parental Relationships On Adolescent Gender Identity. *Journal Of Positive School Psychology*, 6(10), 2393-2399.
2. Islamova, F. (2024). Янгиланаётган жамиятда ўғил болаларни хунармандчилик асосида мустақил оилавий ҳаётга тайёрлашда инновatsion ёндашув. *Nordic_Press*, 3(0003).
3. Islamova, F. (2024). Бадий таълимда бўлажак ўқитувчини тайёрлашда касбий этика ва профессионал масъулият ҳиссини тарбиялаш муаммолари. *Nordic_Press*, 3(0003).
4. Vokhidova, N. K., Khalikova, Z. M., Islamova, F. S., & Abdulkhayeva, M. B. (2024). Organization Of The Educational Process In Primary Education With The Participation Of Artificial Intelligence. *Educational Administration: Theory And Practice*, 30(4), 1906-1909.
5. Sh, I. F., & Vaniyan, S. B. (2021). The Role Of Parents In Forming Spiritual Education On The Basis Of Creative Approaches. *Current Research Journal Of Pedagogics*, 2(12), 162-165.
6. Fayazova, F. S. H., Otajonova, O. A., & Islamova, F. S. H. (2021). The Role Of Art Therapy In The Formation Of Healthy Living Skills In Adolescents.
7. Исламова, Ф. Ш. (2022). Ёшларни мустақил ҳаётга тайёрлашда соғлом турмуш тарзи–оила фаровонлиги омили сифатида. *Eurasian Journal Of Social Sciences, Philosophy And Culture*, 2(5), 41-46.
8. Islamova, F. (2024). Amaliy san'at orqali o'spirin yoshdagi o'g'il bolalarni mustaqil hayotga tayyorlash – kelajak taraqqiyoti sifatida. *Nordic_Press*, 3(0003).

